

Apie lietuvių kalbą ir kitokią lituanistiką

Žurnalo *Lituanistica* redakcinė kolegija ėmėsi rengti nuolatinės „Apskritojo stalo“ diskusijas lituanistikos tematika. Balandžio 18 dieną susirinko pirmojo lituanistinio apskritojo stalo dalyviai: prof. Viktorija DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ, prof. Algirdas GAIŽUTIS, filosofas Romualdas OZOLAS, doc. Antanas SMETONA, prof. Albinas KUNCEVIČUS, prof. Adomas BUTRIMAS ir *Lituanisticos* vyr. redaktorius prof. Eugenijus JOVAIŠA.

Pokalbį paskatino *Naujajame židinyje. Aiduose* 2011 m. vasarį paskelbta diskusija „Apie kalbos raidą ir jos vaizdinius: kokia oficialioji lietuvių kalbos ideologija?“ Remdamiesi nacionaliniu mokslinių tyrimų projektu „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“ apskritojo stalo dalyviai dalijosi mintimis apie trečią šio projekto dalį, kurioje nagrinėjama kalbos standartizavimo ideologijų raida.

E. JOVAIŠA. *Naujojo židinio* apskritasis stalas sukėlė tam tikrą mūsų visuomenės susidomėjimą. Giedrius Subačius jį pateikė kaip nebūto laisvumo mokslininkų disputą. Skaitytojas sužinojo, kad yra oficiali dviem argumentais grindžiama lietuvių kalbos ideologija (Loreta Vaicekauskienė), kad yra tam tikra naujoji despotija, jungianti kažkokią dvasinį patyrimą, išgalvotą idealą ir galią, kuri nėra išvilкта į dienos šviesą, kad kalbininkas ir kalbos gynimas yra išoriniai reiškiniai, už kurių dar slypi kažkokia sistema. Sužinojome, kad yra keistas lietuvių kalbos mokslas, kurio idealusis objektas yra susikurtas stabas, panašus į senovės pagonių ir dabartinių pagonių stabus (Nerijus Šepetys), kad dalis kalbos gynėjų kartu yra gedgaudistai, kurie krikščionybės įvedimą sieja su Lietuvos ir lietuvių kalbos degradacija (Alfredas Bumblauskas), kad lietuvių kalba nesivystė, nes juk visos kalbos kilo iš to paties kamieno, ja kalbėjo per mažai žmonių ir jos raida sustojo, kad mes didžiuojamės tuo, kad mūsų kalba neišsivysčiusi (tai iš esmės yra šiek tiek absurdiška), kad mes turime kalbėti apie jauną kalbą, kuri yra labai gryna, per gryna lyginant su aplinkinėmis kalbomis – lenkų, rusų ir kitomis (Marius Ivaškevičius). Sužinojome, kad lietuvių kalba yra labai skurdi, labai literatūrinė, ir tai yra didžiulė jos blogybė. Gerai kalbėti ja yra sunku, beveik neįmanoma, nes ji yra dirbtinai sukurta (Marius Ivaškevičius, Algis Ramanauskas). Noras kalbėti vienodai iš tikrųjų priešpriešinamas ne tik tarmėms, bet ir bet kokiai įvairovei. Čia jau nebe nacionalizmas, nebe romantizmas kaltas, čia jau kita tvarka, atėjusi iš Rytų pusės. Patyrėme, kad miestuose lietuvių lyg ir nebuvo (Nerijus Šepetys).

Prof. Alfredo Bumblausko pokalbio pabaigoje išsakytos mintys apibendrina jo susikurtą baltų priešistorės vaizdą ir jos supratimą. Sužinojome, kad Jonas Basanavičius neva mums paliko testamentą, kad reikia surasti praeities audrose dingusią savotišką baltų Atlantidą, t. y. tobulą, tyrą ir gražią ikikrikščionišką kultūrą, kad dalis kalbos gynėjų kartu yra gedgaudistai, kurie krikščionybės įvedimą sieja su Lietuvos ir lietuvių kalbos degradacijos pradžia, kad aptariama tema tėra idėjų ledkalnio viršūnė, po kuria yra ištisas baltofilinių idėjų pasaulis. Įsivaizduojama praeityje buvus tai, ko per šimtą metų mokslas taip ir nerado, – baltų civilizaciją, prilygstančią antikos civilizacijoms ar šalia esantiems keltų, germanų ar skitų pasauliams. Ir pagaliau vertinimas – telieka sąvoka „dainų ir žodžio“ civilizacija arba (ki-taip nei kitos kalbos) lietuvių kalba yra daugiau negu komunikacija.

Naujojo židinio. Aidų diskusijos dalyvių mintys surikiavo tam tikrą schemą apie dabartinę lietuvių kalbos (o gal ir istorijos?) ideologiją: yra kažkokia lietuvių kalbos ideologija, pagrįsta kažkokia despotija, kuri nėra išvilкта į dienos šviesą. Dalis kalbininkų ir kalbos gynėjų slepia

kažkokią sistemą, kurios idėjinis pamatas laikytini gedgaudistai ir baltofilai, tyrinėjantys tai, ko mokslas per šimtą metų taip ir nerado.

Kitaip tariant, peršama Rytų despotijos analogija – gedgaudistai ir baltofilai yra tas blogis, kurį reikia išvilkti į dienos šviesą. O ką vėliau su jais veikti?

R. OZOLAS. Komentuoti minėto „apskritojo stalo“ conceptualius pamatus yra neįmanoma, nes negalima komentuoti to, ko nėra. Tai, kas yra, galima apibūdinti kaip eklektišką neiginių fejerverką, blogos valios bičiulių paleistą pasismaginimui, tačiau atliepantią pastaruoju metu įsigalinčią kultūros dekonstrukcijos epidemiją.

Man nepriimtinas ne vienas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas, bet aš, priešingai nei „stalo“ dalyviai, neteigiu, kad komisija nereikalinga. Valstybinės kalbos norminimas yra būtinas – tai yra jos tinkamumo bendravimui laidas. Nepatenkintas gali būti tik tas, kuris, kaip dabar madinga sakyti, kalba nori išreikšti save, kartais visiškai nepaisydamas kitų. Kalbos beribio individualizavimo pozicija, bandant ją paversti norma ar netgi ideologija, yra bendrinės kalbos kaip nacionalinės kalbos išplovimo metodologija. Visais įmanomais būdais bandydami klibinti klasikinį bendrinės kalbos kaip universaliausio viešojo komunikavimo būdo ideologiją, diskutuojami išsėina už kalbos problematikos ribų ir pereina į politikos lankas. Lietuvių kalbos kaip vienos iš šešių tūkstančių pasaulio kalbų gyvavimo ir gyvasties garantijų apmąstymas yra ir turi būti mūsų kasdieninis rūpestis. Kuo toliau, tuo labiau suvokiama, kad grėsmė kalbos gyvybingumui nuolat stiprėja, o kalbą palaikančios galios senka. Pasaulį sudaro tautos ir jų kultūros, kurių aukščiausias laipsnis ir gryniausias apibendrinimas yra kalba. Už lietuvių kalbos nėra lietuvių tautos. Tai – formulė. Jeigu kam priimtinau – ideologija. „Išėjai“ iš lietuvių kalbos – pasitraukei ir iš lietuvių, kad ir koks mėlynas kraujas tekėtų tavo gyslomis. Lieki lietuvių kilmės amerikietis, lietuvių kilmės britas, vokietis ar dar kas. Kultūroje visų pirma esi, gyveni, o tik tada kalbi. Amazonijoje rasta gentis, kuri neturi laiko ir erdvės sąvokų. Vietoj jų – įvykių vartinės ir vietų išvardijimai. Vienos Meksikos indėnų genties, turinčios savo kalbą, yra išlikę du žmonės. Vienas jų flegmatikas, kitas cholericas, ir abu susipykę. Jie nekenčia vienas kito taip, kad net jų pačių žodžių prasmes aiškina skirtingai. Taigi kalba kyla iš poreikio išsakyti gyvenimo turtus, jei bendrabūvis leidžia tokius sukurti. Arba nyksta, jei nyksta gyvenimo jungtys – lietuvių tautos istorija tuo požiūriu itin išraiškinga. Tačiau norint suprasti šių faktų didaktiką, reikia geros valios. Mūsų aptariamame pokalbyje aš jos pasigendau.

Pokalbio dalyviai ignoruoja kalbos genezės problemas. Kalba – tai visų pirma kalbos faktas ar faktai, traktuotini mokslo, ideologijos, politikos, demokratijos, netgi demagogijos aspektais. Pasišaipymas, kad D. Britanijoje nėra analogo mūsų Valstybinei kalbos komisijai, yra tobulas komjaunuoliškos demagogijos pavyzdys. Klasikinės kultūros ir filosofijos atrasti dalykai, vadinami principais, pozityvistams apskritai negalioja, jie tai laiko pseudoproblemais, todėl ir rūpinimasis kalba, anot N. Šepečio, yra pagoniškas stabas. Jam prižiūrėti sukurta ideologija, paremta grėsmių sistema, pateisina kalbos priežiūros institucijų buvimą bei jų normatyvinę galią ir labai susina kalbą. Lietuvių kalba apskritai esanti pernelyg gryna. Kalbėti ja gerai esą sunku ar beveik neįmanoma. Štai iš kur neapykanta bet kokiam kalbos tvarkymui, kuris yra būtinas vienareikšmiškam viešajam bendravimui. Tad koks šios „kritikos“ tikslas?

2010 m. rugsėjį pradėtas vykdyti nacionalinis mokslinių tyrimų projektas „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“, kurį remia Lietuvos mokslo taryba. Šis projektas, kuriame dalyvauja Lietuvių kalbos institutas, mokslininkai iš Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto ir kt., yra 14-os Europos Sąjungos valstybių bendro projekto dalis. Taigi aptariamoji diskusija yra užsakomasis pokalbis, kurio tikrasis tikslas yra prisidėti prie

šiandien lietuvių kalbą, kaip mūsų jungčių kalbą, dar tvarkančių ryšių kritikos pagal tam tikrą iš postmoderno ateinantį, bet puikiai „nūdienos poreikiams“ pritaikytą vadinamąjį dekonstrukcijos siekį, kitaip sakant, kalbos degradavimo siekį. Šis užsakytas dalykėlis yra nukreiptas prieš lietuvių kalbą, taigi – ir prieš lietuvių tautą bei Lietuvos valstybę. Tikrai taip būtų galima įvertinti „apskritojų stalo“ eklektiką politikos aspektu.

Panašių faktų galima nurodyti ir daugiau. Prieš šešerius ar septynerius metus gavęs kuklų finansavimą iš Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo Klaipėdos universiteto baltistų kolektyvas (jame, beje, buvo unikalių specialistų, kokių neturi joks mokslo centras Lietuvoje) pradėjo rengti baltiškų žodžių žodyną. Šiame žodyne turėjo būti paskelbti visi žinomi baltų kalbos žodžiai, kurie buvo vartojami visose ar bent keliose baltų kalbose – lietuvių, latvių, prūsų, kuršių, jotvingių ir kitose. Buvo surinkta unikalių prūsų kalbos faktų, nuosekliai fiksuojama žodžių bei jų vedinių lokalizacija ir tos baltistikos šaknys ar net žodžiai, kurie buvo rekonstruojami remiantis slavų kalbų leksika. Jie patikslino bendrą baltiškų žodžių paplitimo geografiją, raidą, kiekį. Ši žodyno dalis yra unikali. Tik dalis jos buvo paskelbta spaudoje, didžioji dalis ir šiandien tebėra rankraščiuose. Vilniaus universiteto kalbininkai rengia Lietuvių kalbos etimologinį žodyną, bet, kiek yra žinoma, tų dalykų ten nebus. Dukart nebeskyrus finansavimo, 2007 m. projektas buvo galutinai uždarytas. Štai tokiems dalykams finansavimo nėra, nes jie netelpa į 14-os šalių vykdomą programą. Apmąščius galimas tokio pobūdžio mokslinių tyrimų konsekvencijas, jie paprasčiausiai tyliai, ramiai ir šiuolaikiškai uždaromi.

V. DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ. Turėtume kalbėti ramiai, matyti abi puses. Daug žmonių apskritai nesidomi kalba, jiems ji nerūpi. Ta diskusija, kuri pateikta kaip mokslinė, prašyte prašosi vienokio ar kitokio atsakymo. Aš nebijau žodžio „ideologija“ ir sutinku, kad valstybė, Lietuvos valstybė, turi turėti savo oficialią lietuvių kalbos ideologiją. Ramiai sakau, kad ta ideologija yra įtvirtinta įstatymo, Lietuvių kalbos kaip valstybinės lietuvių kalbos įstatymo ir nuo to įstatymo priklausančiais kitais nutarimais bei aktais, su kuriais yra susijusi ir mūsų Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Šie dalykai neatskiriami. Be jokios abejonės, mes galime diskutuoti dėl kai kurių komisijos nutarimų, kai kurių pozicijų, bet mūsų ideologija neleidžia abejoti, kad tokia komisija yra būtina ir kad lietuvių kalbai, kaip apskritai kiekvienai brangiai sričiai, reikia priežiūros. Bendrinė lietuvių kalba neabejotinai yra daugiasluoksnė, kurios aukščiausias sluoksnis turi rodyti savo kryptį, tos krypties galimybę. Kalba negali būti neprižiūrima. Jai reikia lėšų, reikia žmonių, dirbančių šioje srityje. Ji kaip sėkla, kurią norint išlaikyti reikia padėti daug pastangų. Nuosekliai vertėtų pamąstyti apie kalbininkus kaip ekspertus. Aš taip pat visai ramiai teigiu, kad kalbininkai yra ekspertai, kaip kad fizikai yra fizikos ekspertai, istorikai gali atlikti istorijos ekspertizės ir t. t. Galima diskutuoti, ar visos ekspertizės yra priimtinos visuomenei. Man atrodo, kad galėtų būti liberalesnis, laisvesnis požiūris į mūsų skolinius, ypač senuosius. Aš negaliu apsieiti be *ubago* vien todėl, kad tas žodis yra pavartotas J. Biliūno ir kad elgeta man negali pakeisti *ubago*. Ar su šia ideologija galime sieti kokią nors naują despotiją? Turbūt reikia su šypsena priimti tokį stiprų pasakymą. Kalbos despotija apskritai yra beveik neįmanoma pirmiausia todėl, kad kalba yra gana laisvai funkcionuojantis, pačios tautos sukurtas darinys, kurio apskritai neįmanoma valdyti, greičiau galima tik švelni globa. Bendrinės kalbos kaip ir nėra, tai – kažkas išgalvota, netikra, su kuo negalime susitikti. Tėvynė taip pat yra efemeriška, nepaliesi jos eidamas gatve ir nesusitiksi. Šiuo požiūriu bendrinė lietuvių kalba yra to paties lygmens. Bendrinė lietuvių kalba yra palyginti nesenas dalykas, bet, laimė (čia gal kalbininkai geriau tuos dalykus pasakytų), ji nėra pati jauniausia Europos bendrinė kalba. Reikėtų laikytis oficialios ideologijos. Ramiai

pabrėžiu, kad bendrinė lietuvių kalba yra didelis mūsų turtas, svarus argumentas. Dar daugiau – bendrinė kalba rodo tautos civilizacijos lygį. Kalba yra civilizacijos pagrindas, lietuvių kalba dalyvauja tarp kitų pasaulio kalbų civilizacijų, ji turi visa, ko reikia jos civilizacijos įrodymui. Kalba, atskiriant ją nuo bendrinės kalbos, sunormintos ir turinčios tam tikrų dirbtinių dalykų, neišvengiamą ką nors konstruojant, siekia labai gilius sluoksnius ir, man atrodo, kad čia labai netinka nei naujumo, nei senumo sąvokos.

A. GAIŽUTIS. Aš noriu pradėti nuo to, kad, išklausius ir vieną, ir kitą mūsų kolegą, kyla klausimas, kaipgi tarsi iš nieko atsiranda tos diskusijos, įvardijamos kaip nebūto laisvumo mokslininkų diskusijos. Nežinia, kaip jos atsiranda. Romualdas šiek tiek praskaidrino, kad tai susiję ir su tam tikrais užsakymais, kurie turi finansinį pagrindą. Kaip bebūtų, reikia aptarti ir kitus motyvus. Pirmiausia pati Europos Sąjunga savo dokumentuose yra atvirai suformulavusi, kad kiekvienos jos narės reikalas yra ginti savo kalbą, religinius įsitikinimus ir kultūrą. Kultūrą plačiąja žodžio prasme – ir papročius, ir tradicijas, ir gyvenimo būdą. Šiuo atveju atrodo, kad mes esame tarsi gynėjai. Iš tikrųjų taip ir turėtų būti, nes niekas už mus šitų dalykų neapsaugos, neišdėstys vienokių ar kitokių vertinimų. Aš galvoju, kad klausimas čia kur kas sudėtingesnis, nes kalba ir etnosas, kalba ir tauta yra organiškai dariniai. Atsainiai žiūrėdami į kalbą, rašytinę ar sakytinę, iš tikrųjų užleistume tą sferą, kuri egzistuoja kiekvienoje tautoje, kiekvienoje šalyje, kiekvienoje žmonijos populiacijoje. Kalba visada mums siejasi su sakralinėmis vertybėmis, kaip ir kiti dalykai. Nebūtinai religiniai. Tai gali būti ir meilė gimtajai žemei, tėvams, tėvynei ir t. t. Tokie šventi dalykai. Todėl kartais mes, tie gynėjai, polemikoje galime atrodyti senamadiški arba galų gale tradicionalistai. Ko gero, tai net neišvengiama. Tęsdamas mintį noriu pasakyti, kad etnosai kartais egzistuoja tūkstantmečiais, išlaiko savo savitumą būdami ir daugiakalbiai. Kaip tokį civilizacijos pavyzdį galima prisiminti kitų patyrimą, pavyzdžiui, prancūzų. Apie tūkstantį metų jie kalbėjo trimis prokalbėmis, kurios susidarė apie Paryžių, Bretanėje ir kitur. Trijų dalių kalbinių konglomeratas. Tačiau jie išlaikė savo papročius, tradicijas. Įdomu, kad jau XV a. iškilio prancūzų kalbos išgryninimo problema. To laikmečio poetų, literatų diskusijos yra be galo įdomios ir prasmingos. O kada tokios diskusijos prasidėjo pas mus? Kartu su tautiniu atgimimu. Gal šiek tiek anksčiau. Žvelgiant į kalbos, kultūros, civilizacijų kaitą, matyti jos įvairovė, tačiau peršasi išvada, kad kalba yra etnoso ir tautos dvasinio gyvenimo pagrindas. Nesutinku su tais, kurie sako, kad tai jau ne kalba, kad ji labai išgryninta. Toks požiūris į kalbą labai susiaurina jos funkcijas ir vaidmenį – ji pateikiama tarsi ryšių, komunikacijos pagrindinė priemonė. Kalba faktiškai yra, filosofijos terminais kalbant, didysis mąstymo organonas. Tai reiškia, kad individas, bendruomenės nariai ir t. t. labai savitai ir nepakartojamai suvokia pasaulį ir mąsto. Tai yra mąstymo organas, ne priemonė, ne įrankis. Kitaip ir negali būti. Kodėl? Profesorė Viktorija geriau nei aš paaiškintų, kodėl negalima adekvačiai išversti į kitą kalbą subtilios, labai talentingos poezijos. Todėl, kad nusitrina daugybė dalykų – žodžių apimtys, turinio prasmė ir t. t. Taigi net tokie dalykai rodo, kad tai nėra vien komunikacijos priemonė. Mane šiek tiek įžeidžia šios polemikos teiginys, kad lietuvių kalba nepadedą žmogui išreikšti savo vidaus pasaulio, bendruomeninių idėjų ar kitų prasmingų siekinių. Gal tokios diskusijos paskatins naujus poetinius daigus, kaip, pavyzdžiui, *Anykščių šilelį*, kurį Baranauskas parašė paveiktas būtent tokio negatyvaus požiūrio (buvo pasakyta, kad lyginant su lenkų, lietuvių kalba yra netikusi, neparanki subtiliems sielos virpesiams išreikšti). Dabar labai trumpam mūsų pašnekesį pakreipsiu kita linkme. Man atrodo, kad dabartiniu metu reikia visokeriopai (čia jau buvo minėta) peržiūrėti kai kuriuos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos dokumentus ir sustiprinti kalbos saugą visuomenėje.

Atgavus Lietuvos nepriklausomybę, vėl plūstelėjo nutarimai, pažeidžiantys kalbos daugiabalsiškumą, kai buvo reglamentuojama mokslinius straipsnius rašyti ir publikuoti tikta anglų kalba dėl tariamai didesnių vertinimų, išreikštų didesniais pinigais autoriams arba institutams. Taigi po rusifikavimo, kada nemaža dalis mūsų buvome priversti disertacijas, ypač daktarines, rašyti ir ginti rusų kalba, ja mąstyti, kalbai vėl iškyla naujos nenumatytos grėsmės. Šiuo atžvilgiu Lietuvos mokslo tarybos užimta pozicija tais laikais ir, ko gero, dabar yra šiek tiek keista ir nesuprantama, nes mokslinės kalbos plėtotė sąvokomis, kategorijomis nuo humanitarinių iki gamtos mokslų yra nuolatinis sunkus darbas. Pakartosiu kažkieno mintį, kad kalba yra panaši į miestą. Miestas irgi yra gyvas organizmas. Didelis ar mažas miestas nuolat yra perstatomas. Taip pat ir kalba. Nors pagrindinės jos sąvokos ir elementai sudėti į *Didįjį lietuvių kalbos žodyną* (juo pagrįstai galime didžiuotis, tiek nuveikę per tuos neparankius ir lituanistikai, ir nacionalinei sąmonei metus), tai nėra uždara sistema, ji nuolat papildoma, taisoma, perstatinėjama, perkasinėjama. Kalba yra paslaptinga gyvastis, gyvybės gūsis. Galbūt tie vadinamieji diskutantai suabsoliutina gyvasties naujybės atsiradimo momentą, nes tiek tradicijos, tiek ir naujybės turi sudaryti kažkokį balansą, kurį mes privalėtume išlaikyti.

Dar prisiminiau (profesorė Viktorija tą gali patvirtinti), kad Lietuvos mokslų akademijoje buvo sesijos, konferencijos, disputai šitais aktualiais klausimais, kuriuose dalyvavo ir kalbininkai, ir istorikai, ir etnografai. Atgavus nepriklausomybę svarstyta, kaip pakylėti kalbą į valstybingumo lygį.

Man nepatinka minimos diskusijos tonas, šiek tiek žeminantis, menkinantis mūsų triušą, ir ta kažkokia paslėpta ideologija. Kokia čia gali būti paslėpta ideologija? Ko gero, tai tik vienu ar kitų kalbos autoritetų didesnis ar mažesnis pripažinimas. Bet reikia sugebėti tapti tais didžiaisiais kalbos autoritetais, kurių mes turime nemažai. Kai kurie jau garbaus amžiaus, bet jų nuveikti darbai yra reikšmingi. Jie visą laiką buvo užėmę aiškias, nedviprasmiškas pozicijas, tiek pratęsdami tradicijas, tiek, galų gale, būdami atviri naujiems vėjams.

V. DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ. Dėl vieno dalyko ir labai trumpai. Iš kur kyla kalbos skurdumo pojūtis ar kaltinimas, kad kalba yra skurdi? Iš labai menkų kalbančiųjų sąmonės sugebėjimų. Skurdi kalba yra skurdžiai kalbančiam. Skurdžiai kalbančiojo sąmonėje kalba neleidžia šaknų, lieka paviršiuje. Kalbėjimas nėra visai tapatus kalbai. Kalbėjimas yra sąmonės gebėjimas surasti tokį santykį su kalba, kad ji laisvai skeistųsi, šaknytųsi ir leistų žiedus tavo sąmonėje. Sakydamas apie lietuvių arba apie savo gimtąją kalbą, kad ji skurdi, žmogus išduoda menką savo mąstymą arba negebėjimą kalbėti. Tą labai norėčiau pabrėžti.

R. OZOLAS. Pridursiu porą sakinių. 1980 m. „Minties“ leidykloje pradėję leisti filosofijos klasikos palikimą, išgyvenome tikrą filosofijos terminijos lietuvinimo džiaugsmą. Bene ryškiausias to džiaugsmo vaisius – Šliogerio filosofijos kalbinė poetika. O Atgimimo meto lietuvių kalbos kūryba – kas ją aptarė? Užmiršome kelerius metus trukusį kalbos gaivinimo, gryninimo vąją, kada kiekvienas stengėsi ką nors iš naujo įvardyti, išvelgti, bent pervardinti. Dabar kalba kaip pereinamasis kiemas, bet tai nereiškia, kad nepapūs kiti vėjai.

A. SMETONA. Pratęsdamas profesorės paskutines pastabas apie skurdžią kalbą ir skurdžią mąstyseną norėčiau pažymėti, kad būtent iš to gimsta vidiniai kompleksai, kurie reiškiasi pykčiu, mūsų aptariamomis nepasitenkinimo iniciatyvomis, priežiūros ir tvarkybos užsipuolimais ir pan. Savo pasisakymą norėčiau pradėti Giedriaus Subačiaus teiginiu apie nebūto laisvumo diskusiją ir atkreipti visų dėmesį į tai, apie ką iki šiol lyg ir nebuvo kalbėta. Juk iš

tiesų šitoje tiek oponentų, tiek mūsų diskusijoje absoliučiai nieko naujo nėra. Ši diskusija dėl lietuvių kalbos prasidėjo dar LDK, bene XVII amžiuje. Žinoma, šiuolaikinės realijos visiškai kitos, todėl prie XVII a. problemų nesiūlau grįžti, bet ir nesitenkinti vien čia paminėto jaunojo Manto Adomėno gana nebrandžiu rašiniu. Šių dienų diskusijų kontekste siūlau žvilgtelėti į trečiąjį praėjusio amžiaus dešimtmetį, kai Jonas Jablonskis buvo išvardintas blusinininku, nykštuku, t. y. vyko karšta ir aštri diskusija tarp B. Sruogos, V. Krėvės, J. Jablonskio ir kitų intelektualų būtent rašytojų kalbos laisvės varžymo ir kalbos mokėjimo bei norminimo klausimais. Štai to meto politiko Augustino Voldemaro citata: „Kai kuriam rodėsi, kad dainius, kurs amžių tylumoje išgirdo gyvą tautos, ir tai milžinų tautos, balsą, ne visai gerai supranta gyvą savo tėvų kalbą! Į visus tokius nykštukų [čia turbūt J. Jablonskis – A. S.] priekaištus Krėvė būtų galėjęs pakartoti Viktoro Hugo atsakymą, kai jam primetinėjo, kad jis nemokąs gerai prancūzų kalbos [atkreipkite dėmesį, į Hugo laikus nueiname – A. S.]: Šiandien neprancūziška, bet ryt bus, man pavartojus, prancūziška.“

Todėl iš karto norėtusi paklausti dabartinių rašytojų. Ar jie jaučiasi tokie menki, nuskriausti „visagalių“ redaktorių, kad negali taip pareikšti, kaip V. Hugo pareiškė? Jeigu tai, ką jūs pasakėte, mieli rašytojai, kada nors netaps lietuviška, gal geriau visai nerašyti. Prisimenate: „jeigu gali nerašyti, geriau nerašyk“. Ir tai yra esminė rašančiojo problema, kurią jis turi spręsti, o ne kaltinti ideologiją, kalbą, mūsų prigimtį ir t. t. Čia yra šaknys.

Lietuvių kalbos ideologija (o gal ir apskritai tautinė ideologija) išvadinta gynybine, puristine, bet man atrodo, kad pasiklysta laike, t. y. kalbama ne visai apie mūsų laikus. Nepaisant to, kad iki šiol kalbami dalykai svarstomi, vis dėlto operuojama faktais, kurie yra pasenę ir iš esmės neatitinka šių dienų. Gal ir galima apie gynybinę ar puristinę ideologiją atsargiai svarstyti vertinant kai kuriuos J. Jablonskio siūlymus, kalbant apie spaudos draudimo metus, dar tarkime – sovietmetį, bet po nepriklausomybės atgavimo nei to gynybiškumo, nei to purizmo, mano galva, neliko nė pėdsakų – turiu galvoje Kalbos komisijos veiklą, kad ir kaip į ją žiūrėtume. Paradoksalu ir įdomu tai, kad lygiai už tą patį Kalbos komisijos nutarimą, viena vertus, gaunama per galvą, kad esą per dideli puristai, kita vertus – kad per dideli euromanai arba užsienio ideologijų skleidėjai. Už lygiai tą patį. Vadinasi, sprendimai priimami per patį viduriuką.

Pats ideologijos buvimas, mano galva, nekvestionuojamas nei mūsų oponentų, nei mūsų čia susirinkusiųjų. Bet jei apskritai nei ideologijos, nei bendrinės kalbos buvimas niekas neneigia, čia galima išvelgti labai pavojingą dalyką: vadinasi, matoma kažkas kitokio, ir tai yra didelis pavojus. Ką reiškia ta lietuvių kalbos ideologija, arba kalbos politika, arba kalbos programavimas... Įvairiai vadinami dalykai? Pirmiausia, mano galva, tai yra lietuvių tautos (ir lietuvių kalbos – tai tas pats) intereso gynimas. Ideologija nėra mokslas, apie ją rašyti galbūt mokslas, bet pati ideologija greičiausiai ne mokslas. Joje esama ir mitų, ir pasakų, ir stereotipų, galbūt ir neteisingų dalykų, bet apskritai tai yra litvomaniškoji ideologija. Kažkas čia ką tik paminėjo gedgaudininkus, baltofilus, aš dar paminėčiau litvomanus – man gražiau šis žodis skamba. Taigi siūloma ne atsakyti ideologijos, o ją keisti. Į ką? Ir čia paraštėse aš išvelgiu aiškiai skandinavišką arba vakarų eurpėtišką ideologiją, kuri yra tokia, kokia yra: ji nei gera, nei bloga, ji tiesiog to krašto, tų šalių ideologija, Europos ideologija, kitokia ideologija. Bet ar tikrai jai čia yra dirva? Kalbame ne apie kokią politinę, o apie kalbos, kultūros, tautinės tapatybės ideologijas, tradicijas, kurios vis dėlto yra atėjusios iš istorijos, atkeliavusios per amžių ūkus, kur susiklostė būtent mūsų gyvenimo matymas, pasaulėvaizdis, papročiai, įpročiai ir t. t. Net tą mūsų pomėgį pulti vienas kitam į atlapus (dėl ko nestinga besišaipančiųjų iš mūsų) irgi galime laikyti kaip vieną iš lietuviybės išraiškų, kodėl gi ne?

Nepaisant modernumo skraisčių, geresnės ideologijos siūlytojai, naujojo bendrinės kalbos supratimo aiškintojai, atmesdami senuosius mitus, lygiai tokia pačia aistra kuria naujuosius, tik nesupranta, kuo jie geresni už senuosius. Vienas iš tų mitų – bendrinė lietuvių kalba yra jauna, nauja, silpna, nepritaikyta naujiesiems laikams. Betgi prisiminkime M. Mažvydą, pirmąją knygą – ji parašyta ne tarmiškai, ne taip, kaip M. Mažvydas kalbėjo, ji parašyta tam tikra idealiąja kalba, parašyta taip, kaip jis tuo metu suprato tą kalbą, kurią suprastų visos didelės mūsų tarmių maišalynės atstovai. Vadinasi, tai jau yra nebe vieno žmogaus kalba, nebe tarmiška, o bendrinė kalba. Gal ir užuomazga, bet tai vis dėlto jau bendrinė kalba. Tai kodėl mes kalbame apie kažkokią naująją lietuvių bendrinę kalbą? Aišku, takoskyra tarp dabarties ir Mažvydo epochos yra labai aiški, ir gal skaudu profesoriui A. Bumblauskui, kad XIX a. Žemaičių sąjūdis baigėsi niekuo, bet jis baigėsi tuo, kuo baigėsi, o šiandien turime mažvydinę-jablonskinę bendrinę kalbą. Ji gali būti vertinama kaip geresnė ar blogesnė, bet yra ilgos istorinės raidos rezultatas, kultūringos europietiškos tautos paveldas ir priklausinys, kurio griovimas būtų net nusikaltimas tautai. Deja, gal to nuoširdžiai kai kas iš oponentų ir nesuvokia, bet ir pristatytas tyrimas su išsirutuliojusia diskusija, ir vėliau ta tema šnekėjusieji ir parėmusieji „naujasias bendrinės kalbos idėjas“, man atrodo, byloja apie naujos bendrinės kalbos kūrimą... Vilniaus puskalbės pagrindu. Ar čia yra rimtas šnekėjimas, ar juokų krėtimas? Manau, vis dėlto tai juokų krėtimas, apie kurį ką nors rimtai kalbėti neturiu nei argumentų, nei noro.

Nepaisant aistringų teiginių apie negyvą, oficialią, neva tik kalbininkų mokamą kalbą, bendrinė kalba iš tikrųjų nėra nei baubas, nei koks nors nesuprantamas ar neįveikiamas dalykas, nors kažin kodėl demonizuojamas. Man asmeniškai truputį skaudu, kad mūsų kalbos puoselėtojai, autoritetai, normintojai neatsižvelgia į kalbos mokslo laimėjimus tų kalbų, kurių raida nebuvo tokia sunki kaip mūsų kalbos ir kurios pažengė raidos keliu truputį toliau. Iš jų matyti, kad kai kuriuos dalykus nuo sovietmečio mes suvokiame ne visai tiksliai – tai duoda peno destrukcijai. Na, kad ir bendrinės, standartinės, prestižinės arba elitinės kalbos sampratos. Kai paskaitai arba pasiklausai angliškai kalbančių tyrėjų, kurie *bendrinę kalbą* supranta kaip *common language*, pamatai, kad tai visiškai nėra tai, ką jie supranta kaip *standard language*. Prieš keletą metų bandžiau pasiūlyti ir naudoti terminą *standartinė kalba*, apie kurią iš tikrųjų mes dabar turėtume kalbėti, bet mane redaktoriai ištaisė. Va, dabar man belieka pradėti keikti visus redaktorius ir lietuvių kalbą, kad mane drįsta taisyti. Juokauju. O koks tos standartinės kalbos santykis su prestižine arba elitine kalba? Tai iš esmės nesudėtingi dalykai, bet aiškiai neapibrėžti jie duoda peno destrukcijai – vien nutylėjimas fakto, kad kiekvienam, tarkime, pečkuriui prestižinė arba net standartinė kalba nėra privaloma, leidžia spekuliuoti despotais kalbininkais ir žvėrimis kalbos inspektoriais.

Kalbos apie tariamą kalbos prižiūrėtojų despotizmą, bendrinės (standartinės) kalbos neigimas ir sąmoningas jos funkcionavimo sferų painiojimas, man atrodo, yra absoliučiai be jokio pagrindo. Lygiai taip pat negatyvus kalbėjimas apie norminimą ir teisinį kalbos reguliavimą. Paprastai oponentai šiais klausimais pasiklysta tarp trijų pušų. Juk turime Konstituciją. Ar tai yra gražių teiginėlių rinkinukas, kokios nors ideologijos santrauka, ar tiesiogiai veikiantis įstatymas? Konstitucijos 14-as straipsnis: Lietuvių kalba – valstybinė kalba. Aišku, toks sakinytis teisinėje praktikoje greičiausiai nieko nereiškia. Iš tikrųjų tai tik gražus pasakymas. Bet tam, kad jis taptų kūnu, kad būtų įgyvendintas, yra priimtas specialus įstatymas su aiškiais normomis. O jeigu yra įstatymas, vadinasi, būna, kad kažkas jo laikosi, o kažkas – ne. Tokia žmogaus prigimtis. Vadinasi, turi būti mechanizmas, kuris valstybėje priverstų laikytis žmones įstatymų. Jis ir yra.

Tai ką reiškia demokratinė valstybė? Kažkoks visuotinis nesusipratimas: ką noriu, tą darau, ką noriu, tą šneku – galiu apšmeižti, apgauti, niekinti, kurstyti – tai mano žodžio laisvė! Anarchija tai, o ne demokratija. Respublika mes esame, respublikoje galioja įstatymų viršenybė. O čia staiga didžiausia mokslininkų kompanija (kalbu apie oponentus) bando paneigti visą įstatyminę bazę, reglamentuojančią su valstybine kalba susijusius dalykus. Einama labai pavojingu keliu. Net jau ir nueitas nemenkas kelio galas. Prisiminkime Kalbos inspekcijos amžinąjį karą su lenkiškomis lentelėmis Vilniaus krašte – teismus laimėjo, o valstybė kaip nesugebėjo pakeisti lentelių, taip ir toliau nesugeba. Ir iš kur tas bejėgiškumas? Ar ne iš to pseudodemokratijos supratimo! Esama tam tikrų ideologinių (ir įstatyminių) dalykų, kurių mes negalėtume arba neturėtume peržengti, nusileisti jiems, jų toleruoti. Deja, šiandien mūsų valstybėje tai yra toleruojama. O visko pradžia, netgi nesakyčiau pradžia – viskas susideda iš mažų dalelių, atrodytų, smulkmenų: vienas nepatenkintas kalbos tvarkyba, kitas nepatenkintas žemės gražinimu, trečias nepatenkintas lietuviška lentele, ketvirtas – lenkiška, ir grįžtame visi į ponų Lietuvą, kai visiems ponams viskas buvo galima. Ar tai yra mūsų valstybė? Ar mes šiuo keliu turime eiti? Šiame kontekste ir kalbos klausimas yra lygiai toks pat. Jeigu kažkas nesiteikia vartoti valstybinės kalbos ten, kur priklauso ją vartoti, tai kodėl neturi būti pasakyta, kad taip negalima daryti. Jokio kito būdo pasakyti nėra – tik įstatymu. O mes – su-naikinkime įstatymą, engia mus...

E. JOVAIŠA. Piktinamasi, kad verčia zanavykiškai šnekėti, televizijoje neleidžia šnekėti taip, kaip nori. Tik aš nemanau, kad čia būtų tiesa. Nė vienas laidos vedėjas apynasrio kalbėtoji neuždėjo, nei Romualdai Ozolui, nei Algirdui Gaižučiui, nei Viktorijai Daujotytei. Šneka taip, kaip šneka.

A. SMETONA. Mes kalbame bendrine kalba. Bent stengiamės ja kalbėti. Gal ne visada pavyksta. Pagaliau egzistuoja individualus stilius, nebūtinai visiškai atitinkantis standartinės kalbos normas. Per radiją, televiziją, aplinkui nuolat girdime daug balsų, daug žmonių, kiekvienas su savo stiliumi, savo keistenybėmis, skirtingu kalbos išmokimo lygiu, skirtingomis tarmėmis, skirtingais sociolektais, bet juk iš tiesų niekas iš to tragedijos nedaro. Yra grupelė žmonių, kuriems keliami aukšti kalbos mokėjimo reikalavimai, pvz., televizijos pranešėjai, žurnalistai. Ir nėra labai blogai, kad kartais pasakoma, kur jie suklysta. Kitą kartą bus geriau. Klausydamas jūsų minčių prisiminiau kitą kraštutinumą, irgi keliantį nerimą. Tai bandymai mūsų gyvą bendrinę kalbą nukišti į Rumšiškės, t. y. laikyti paveldo eksponatu, padaryti neliečiamą, iš esmės nenaudojamą – tai irgi didelis pavojus mūsų kalbai. Šiai minčiai, atrodo, ir L. Vaicekauskienė pritarė. Šiandien tai tampa realia problema, kai iš visų jėgų stabdoma bendrinės kalbos raida. Juk negalima iš pradžių išsikelti baubų, po to su jais kovoti, kai iš tikrųjų tų baubų nėra. Visi, man atrodo, turėtų suprasti, kad kalbos kaip saugotino paveldo objekto, kaip muziejaus eksponato, kaip istorinės vertybės sureikšminimas yra kažkoks nesusi-pratimas. Ji yra gyvas šiuolaikinio mūsų bendravimo įrankis, organiška globalaus, brutalaus, besienio pasaulio dalis. Todėl ji kinta ir kis. Nekinta lotynų kalba, hetitų kalba, sanksritas, tocharų kalbos. Ar mes norime, kad ir mūsų kalba būtų tokia, t. y. mirusi? Negalima kalbos prilginti klumpėms, sutartinėms ir vėjo malūnui. Pastarieji daiktai mums nebereikalingi, mes juos prisimename, saugome muziejuose, didžiuojamės ir pan. Kalba nuolat naudojames. Ji GYVA.

V. DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ. Norėjau pasakyti (tą gal ir Antanas būtų pasakęs), kad nereikia bendrinės kalbos sutapatinti nei su zanavykų arba užnemuniečių, užnoviečių kalba,

ji yra tik pagrindas. Paklauskime, kaip skamba tikra tarmė, ir pamatysime, kad tai yra kitas dalykas, kad bendrinė kalba yra daugelio tarmių darinys.

A. SMETONA. Be to, prisiminkime paskutinius žodyno ir gramatikos rašytojus, pamatysime, kad ten žemaičių kalbos yra neproporcingai daug.

V. DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ. Tai yra tiesa.

E. JOVAIŠA. Mūsų pokalbis jau įpusėjo, tačiau liko neišsakytos mintys apie prof. Alfredo Bumblausko įžvalgas. Pasakysiu savo nuostatą: reikia būti priešistorę tyrinėjančiu mokslininku, kad galėtum adekvačiai vertinti priešistorės paveldą ar suteikti jo klodams tiesai artimesnę prasmę ir reikšmę. Dabar girdime: nebuvo, nemokėjo, negalėjo, neprilygo, o mokslas taip ir nerado baltų civilizacijos, prilygstančios antikinėms civilizacijoms, ar šalia šių esantiems keltų, germanų ar skitų pasauliams. Apie civilizacijas ir jų sampratą atskira šnekta. Vieniems nėra civilizacijos be rašto, mūrų ir rašytinės teisės, kiti suvokia, kad šie kriterijai yra tik vienas iš civilizacijos apibūdinimų ir negali pretenduoti į galutinę civilizacijų apibūdinimą visame gražiame mūsų pasaulyje, kuris vadinasi Žemė. Ką tik pasibaigė 2009 m. prasidėjęs „Baltų meno“ parodos žygis po rytų Baltijos valstybes. Adomo Butrimo ir jo bendražygių kūrinį komentavęs prof. A. Bumblauskas teigia, jog tai ne menas, tai archeologija, o Latvijos Prezidentas jos grožį įvertino Latvijos Žvaigžde. Štai jums ir vertinimai. Vienam reikia aiškintis, ar tai menas, kiti baltų artefaktuose įžiūri iškiliausius meno paminklus. Prof. A. Bumblausko susikurto konstrukto šerdyje baltams nebeliko vietos net ir šalia keltų, germanų ar skitų pasaulių. Mokslinei diskusijai čia nebelieka vietos, nes A. Bumblausko susikurtas konstruktas neturi nieko bendra su mokslu.

A. BUTRIMAS. Yra labai įdomių skandinavų mokslininkų B. Storegardo, H. Herschendo antikos ir baltų, germanų pasaulio kontaktų tyrimų. Skandinavai labai aiškiai mato, kad kontaktai ir su germanų, ir su baltų pasauliu visada buvo aktyvūs. Trečiajame amžiuje su baltų pasauliu jie net buvo aktyvesni negu su germanų pasauliu. Tą rodo ir kartografuoti radiniai, ir tyrimai, kuriuos atlieka ne „baltofilai“, bet skandinavų tyrinėtojai, kurių jokiomis simpatijomis čia negalėtume apkaltinti. Atsiprašau, kad pertraukiau, gal jūs tęskite.

A. KUNCEVIČIUS. Kažkokia keista situacija. Man susidaro įspūdis, kad turiu įrodinėti archeologijos ir baltų svarbą. Kalbėdamas kaip archeologas, tyrinėjantis istorinius laikus, manau, kad labai svarbu išlaikyti tam tikrą schemą, ypač kalbant apie kalbos kaitą, istoriją, archeologiją. Tokiam suvokimui būtina erdvės ir laiko skalė. Noriu trumpai pasakyti: kalba gyva, ji vystosi. Suradę Radvilų giminės palaidojimus Dubingiuose, ant jų kapų ir sarkofagų aptikome tekstus lotynų, lenkų kalbomis, užrašytus baroko stiliumi. Surasti palaikai buvo perlaidoti (paslėpti) vienoje vietoje, bendroje kapavietėje, mes juos suradome ir perlaidojome nepriklausomoje Lietuvoje. Su minėtu istoriku A. Bumblausku ir kitais paderinę, ant naujo kapavietės antkapio užrašėme lietuviškai. Man keista, kad aptariamoms diskusijoms dalyviai išsikelia, manyčiau, dirbtinį pavojų, jį sureikšmina ir bando nugalėti. Tam ieškoma ir surandama gana keistų argumentų. Pirmas teiginys – lietuvių kalbai gresia pavojus. Argumentuojama, kad mūsų kalba yra beviltiškai sustabarėjusi. Tarsi vienintelė problema būtų, kaip įtraukti į vartoseną kokį naują modernų žodį ar jį išsiversti, sukurti, ką daryti su dviguba v ir panašiai. Profesorė Daujotytė ir gerbiamasis Ozolas praeitų metų gruodžio viduryje dalyvavo dideliame renginyje, skirtame lituanistikai. Buvo kuo pasigirti. Konferencijoje neišgirdau aptariamoje diskusijoje

sureikšmintų problemų ar kitokių pavojų. Kiek pamenu, dauguma aptariamos diskusijos dalyvių joje net nedalyvavo. Dėl ekspertų išties pritarčiau profesorei Daujotytei, kad ekspertai turi būti, tam jie ir yra ekspertai, ir jie būtini visose srityse. Tik kartais jie nesugeba deramai pateikti ir argumentuoti savo išvadų (remiuosi savo paminklosaugine patirtimi). Dėl archeologijos ir dėl visos anksčiau pateiktos argumentacijos. „Išlindę“ iš sovietinės marksistinės ideologijos siekėme pervertinti savo ankstesniąją istoriją. Išties katalikiškoji kryptis sovietinėje Lietuvos istorijoje buvo sumenkinta ir primiršta, todėl, tarkime, Z. Ivinskio teiginiai tapo tarsi nauji. Manychiau, itin svarbu, kad susiformavo ir ištisa istoriko E. Gudavičiaus mokykla. Pasitaikė ir puiki proga – „Lietuvos tūkstantmečio“ minėjimas, kuris tiesiogiai yra susijęs su krikščionybė. Be abejo, krikščionybė svarbu, bet niekas, bent jau dabartiniame moksle, nekalba, kad civilizacija yra tik krikščionybė, o iki tol nieko nebuvo. Dabartinės Europos raida tiesiogiai yra susijusi su antikos civilizacija, kuri davė pagrindus net ir dabartinei demokratijai. Tuo pat metu egzistavo ir „barbariškas pasaulis“, ir tai taip pat yra neatsiejama Europos istorijos dalis. Prisiminkime lietuviškai išleistas mokslines monografijas: *Senoji Europa, Keltų menas, Keltų dvasinis pasaulis*. Visi girdėjome sąvoką „vikingų pasaulis“. Istorikas E. Gudavičius lietuvius viduramžiais netgi įvardijo „sausumos vikingais“. Dėl „gedgaudizmo“: įvairiai bandoma ieškoti ir suvokti savo šaknis. Visuomet bus žmonių, kurie norėtų, kad lietuviai būtų, jų supratimu, dar garbingesni, iškilesni, nei buvo. Kažkada buvo romėniškoji kilmės versija, buvo sarmatiškoji, netyla kalbos apie iki šiol istorikams ir kalbininkams nežinomą ir nesurastą senąją lietuvių raštą. Aš nepriklausau šiai romantikų grupei, bet ir nematau pagrindo netaktiškiems pareiškimams, kad visi tie, kurie rūpinasi lietuvių kalba, kurie nesuvokia, kad Lietuvos pradžių pradžia yra krikščionybė, kad miestas yra tik tada miestas, kai jis yra krikščioniškas miestas ir panašiai, yra nesupratėliai ar nevykėliai. Vilnius visada, net ir ikikrikščioniškuoju metu, buvo daugiaetninis ir daugiakonfesinis. Kauno, Kėdainių miestų pradžia ir augimas taip pat daugiakultūrinis. Tai tipiška visam regionui. Klaipėda išaugo Hanzos miestų, Prūsijos ir kitų Baltijos miestų įtakoje. Lietuvos istorijos institute ant sienos kabo J. Basanavičiaus portretas, po kuriuo parašyta: „Neužmirškim, broliai, kad po Dievo ir mūsų tėvų daugiausiai turime mylėti savo tėviškę Lietuvą“. Akivaizdu, kad susiformavo tam tikra terpė, kurioje madinga kalbėti, kad lietuviai kažkokia keista tauta, kad jie buvo žiopli, nes vėlai priėmė krikščionybę, kad jie ne tiek kūrė valstybę, kiek skriaudė kitus kaimynus, na ir patys buvo gana keistoki dėl savo pagonybės. Dalis taip mąstančių istorikų dirba universitete, jie savo teiginius dėsto ir argumentuoja studentams. Vis dėlto man nepriimtinas baltiškos proistorės, baltų meno, baltų etnogenezės ignoravimas, o juo labiau visus bandančius tai daryti „suplakti į vieną krūvą“ ir įvardyti kaip romantikus, etnocentristus ar bent jau kaip keistuolius.

A. SMETONA. Dėl universiteto norėčiau patikslinti, pasijutau šiek tiek atsakingas. Aš džiaugiuosi, kad vis dėlto universitetas yra tikrai akademinė bendruomenė su savo akademinėmis laisvėmis. Jame puikiai gyvuoja tiek minėti diskusijos personažai, tiek ir mes, ir kiekvienas reiškiamame savo nuomonės, kiekvienas bandome įtikinti savo mokinius ir studentus, ir, manau, universiteto aplinkoje taip ir turi būti.

A. KUNCEVIČIUS. Visa tai labai gerai. Geriausia būtų atradimus daryti prie apskrito stalo. Tai turbūt liečia ir mus, bet jie pirmi pradėjo. Tad mes ir susirinkome.

A. SMETONA. Būtų tikrai demokratiška, jei šioje kompanijoje būtų išsakyta ir oponuojanti nuomonė. Šiuo atveju mes galime kalbėti apie tam tikrą demokratiškumo stoką. Tai natūralu, bet piktis aptemdo protą.

V. DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ. Turime atsakingai kalbėti tokius dalykus jauniems, nepatyrusiems žmonėms, kuriems labai lengva įteigti: nėra lietuvių kalbos, ji skurdi, ji „karvių“ kalba ir dar ką nors. Tai kam ji? Mokykimės anglų kalbos ir važiuokime iš Lietuvos ir t. t. Argumentas dėl karvių, susikalbėjimo su karvėmis mano sąmonėje yra puikus argumentas dėl lietuvių kalbos. Kalba, kuri neišugdo galimybių kalbėtis su paukščiais, karvėmis, žiogais, skruzdėmis, dangumi, niekada neišmokys kalbėtis su Dievais.

A. SMETONA. Ir su žmonėmis. Dėl atsakomybės porą žodžių. Vis dėlto norėčiau pakreipti tą atsakomybės smaigalį ne į dėstytoją, kuris yra visoks, o į studentą. Jis yra suaugęs žmogus. Šiandien mano užduotis apskritai priversti jį mąstyti. Štai nesenas mūsų dialogas: „Kokius čia niekus parašei? – Čia iš jūsų konspekto.“ Na ir kas, kad iš mano konspekto. Jeigu ten niekai, tai tu būk malonus, studente, pradėk mąstyti, pradėk ką nors svarstyti. Aš manau, kad nuomonių įvairovė, diskusijos buvimas universitete yra svarbiausia. Aišku, galėtų būti daugiau tokių diskusijų kaip čia, bet gal būtų buvę geriau, jei tai būtų vykę kur nors Teatro salėje, dalyvaujant ir studentams. Taigi noriu pabrėžti studento vaidmenį ir pasakyti, kad pasitikiu jaunimu – galų gale, gal ir klystkeliais paklaidžiojęs, bet vis dėlto turėtų atskirti grūdus nuo pelų.

A. BUTRIMAS. Kalbant apie atsakomybę akademiniam pasaulyje, dėstytojo atsakomybę studentams, jos turėtume laukti ir iš Nacionalinės Lietuvos televizijos, kurioje „istorikai televizinininkai“ dažnai gana keistai interpretuoja mokslo duomenis arba juos visai ignoruoja. Vienoje laidoje teko girdėti, kad aiškiai yra ne baltai, o greičiausiai estai, ir nežinia kuriuos čia Tacitas turėjo omenyje. Bet ar tik Tacitas nurodo, kur gyveno aiškiai, kas būdinga jų gyvenimo būdui? O kur kiti autoriai? Iki XIII a., be Tacito, jų galėtume priskaičiuoti bent keliolika – ir Flavijų Magnus Aurelijų Kasiodorą, ir Klaudijų Ptolemėjų, ir Jordaną, ir Teodoriką Didįjį, ir Vulfstaną, ir dar kitus. Čia pateikiau tik vieną faktą, jų yra ir daugiau. Klausantis „Būtovės slėpinių“ dažnai yra labai liūdna ir gėda, kartais nebesinori klausyti. Būti originaliu nereiškia, kad galiu kalbėti, ką noriu, ir kad iš viso nėra nei mokslo, nei mokslo duomenų. Dar pastebėjau, kad visi, kurie domisi baltų kalbomis, baltų archeologija ar baltų menu, vadinami „baltofilais“. Vadinasi, mes neturime teisės, mokslas neturi teisės egzistuoti. Jeigu iš tikrųjų nenorima studijuoti naujausios literatūros, nenorima jos sekti, tuomet ponas Bumblauskas, kuriam autoritetas yra Zenonas Ivinskis, galėtų bent pasiskaityti, sakykime, apie tuos pačius aiščius ir baltus bent Z. Ivinskio darbuose.

Labai liūdna, kad laikomasi kažkokio kažkieno išsakyto argumento, bet nepaisoma plataus tyrimų lauko ir jo problemų. Tai tiek apie atsakomybę. Kitas dalykas – civilizacijos, jų kultūra ir menas. Be abejo, neprilygome antikos civilizacijoms, bet teigti, kad šalia Romos imperijos buvusi keltų kultūra, negalime, nes, tiesą sakant, keltai ir jų menas klestėjo gerokai anksčiau – dar iki Romos imperijos. Sunku suprasti, kuo remiantis teigiama, kad baltų kultūra nebuvo savaiminga, buvo žemesnio lygio negu germanų, nieku ypatingu nepasižymėjo. Lenkų archeologas Liudvikas Kšywickis, gerą dešimtmetį tyrinėjęs Žemaitijos piliakalnių, ir rašytinius šaltinius, ir archeologiją, man rodos, geriausiai pasakė apie mūsų senąją kultūrą. 1906 m. jis rašė: „praėjo amžiai, kartų kartos sugulė į kapus, o senovės paminklai stovi ir seka mums praėjusių laikų gyvenimo pasaką. Čia pirmą kartą supratau, kad galime kalbėti apie lietuvių kultūrą, kaip kalbama apie keltų ar skandinavų kultūrą – apie kultūrą <...>, kuri buvo visai savaiminga, turėjo savus, savarankiško plėtojimosi uždavinius, savos minties ir kūrybos kelius“. Bandymas tai paneigti yra absurdiškas. Man atrodo, kad ir baltų meną, ir kultūrą su beveik 2000 baltiškų piliakalnių, daugiau kaip du šimtmečius

atlaikiusių kryžiuočių ir kalavijuočių puolimus, jų puikią ginkluotę ir ką kita mes galime įvardyti kaip labai rimtus savo kultūros laimėjimus. Buvome miškų zonos kultūra. Net jeigu čia nebuvo pakankamai mūrinių pastatų, tai dar nereiškia, kad kultūra labai išsiskyrė. Pirmiausia ji labai ilgai sugebėjo atlaikyti Vakarų invaziją. Prisiminkime ir Livonijos ordina, ir Kryžiuočių ordina, ir gausingas Europos pajėgas, bandžiusias sužlugdyti valstybę, tuos savaimingus kultūrinis pradus. Bet nepavyko. Tai tik rodo, kad ta civilizacija, arba kultūra, kurios pagrindu susikūrė valstybė, buvo pasiruošusi gintis, žinojo visus to laiko civilizacijos laimėjimus. Apie baltų kultūrą ir jų meną mes galime kalbėti ir analizuoti lygiai taip, kaip apie keltų, vikingų ir kitas kultūras.

E. JOVAIŠA. Prisiminiau vieną archeologų apskritą stalą ir Albino teiginius apie vikingų pasaulį. Vikingų pasaulis bet kuriam žinovui (ar ne žinovui) tapo galybės viršūne. Tuomet prof. Albinas Kuncevičius paklausė, kodėl būdami tokie galingi tie Baltijos jūros vikingai nepadarė jos savo vidine jūra? Ir čia pat atsakė: todėl, kad susidūrė su tokio pat lygio kultūra – aiščiais, vakarų baltais.

R. OZOLAS. Aš manau, kad tai nekompetentingai atliktas užsakymas – sukurti lietuvių kalbos dekonstravimo ideologiją. Štai kokia šios diskusijos esmė. Mes jai suteikėme pakankamai daug garbės, aptardami visais aspektais. Iš šio aptarimo, kaip čia ir buvo kalbėta, gal ir gali atsirasti atspirties taškai bendram pokalbiui.

A. SMETONA. Dėl niekų šnekėjimo ir aptarimu jiems suteikiamą didelę garbę. Kartą akademiko Zinkevičiaus paprašiau: „Štai surašyta visokių niekų, ten tų pačių gedgaudininkų ir panašiai. Profesoriau, aš tiek neišmanau, jūs išmanote geriau. Viens du parašytumėte, sutriuškintumėte ir t. t.“ O jis atsakė, kad neturi laiko niekam, kad tai ne mokslas. Ar jis neteisus? Teisus. Čia dar akmuo į istorikų daržą: negirdėjau niekur aiškinant to, kas dabar iš Baltarusijos sklinda, nors visi puikiai žinome. Mes tylim. Kodėl?

A. KUNCEVIČIUS. Kažkada buvo kalbama apie M. Jermalovičių ir jo kritiką, bet tada lyg sutarta, kad neverta prasidėti. Dabar M. Jermalovičiaus teiginiai įrašyti baltarusių istorijos enciklopedijose. Man nepatinka, kai garbinga kompanija susikuria dirbtinį priešą ir bando jį nugalėti. Prisimenant paminklosaugą – kokie mūsų objektai yra pasaulio paveldo sąrašė? Kryždirbystė, kurios tradicijos ateina iš labai toli, lietuvių liaudies dainos, Kernavė ir t. t. Diskusija *Židinyje...*, kuris šiaip jau pagal pavadinimą, pagal leidinio tęstinumą turi labai ilgas, subtilias tradicijas ir kartu yra tam tikra filosofinė ir mąstymo srovė, labiau primena puolimą nei dialogą.

R. OZOLAS. Juo labiau kad mūsų pozicija, mūsų ideologija nėra gynybinė. Mūsų pozicija yra kūrybinė, o jie sąmoningai iškreipia, pripaišo mums tai, ko iš viso nėra.

A. SMETONA. Labai aiški stilistika. Pažiūrėkite į teiginius. Iš pradžių pasakomas nebūtas dalykas, po to padejuojama, koks jis yra blogas, ir čia pat demaskuojamas. Įrodinėjama visiškai kitaip gal ir visai neblogi dalykai.

E. JOVAIŠA. Labai dėkui, kolegos. Buvo malonu susitikti ir pasidalyti mintimis.